DİNÎ TECRÜBEYİ ANLAMAK

NINIAN SMART VE DİN FENOMENOLOJİSİ

ŞEVKET ÖZCAN

İZ

ŞEVKET ÖZCAN; Ankara'nın Çamlıdere ilçesinde (1982) doğdu. İlk ve orta öğretimini burada tamamladı. Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden (2003) mezun oldu. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) bölümünde "Dinlerin İnsana Verdiği Değer: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam Örneği" adlı teziyle yüksek lisansını (2013), yine aynı bölümde "Ninian Smart ve Din Fenomenolojisi" adlı teziyle doktorasını (2016) tamamladı. D.İ.B ve M.E.B. teşkilatlarında çeşitli görevler (2003-2016) yaptı. Araştırma Görevlisi olarak (2016) intisap ettiği Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde Doktor Öğretim Üyesi (2018-) olarak çalışmaktadır. Başlıca Din Fenomenolojisi üzerine araştırmalar yapan yazar evli olup Zümra ile Hilal'in babasıdır.

Anacığım Kemankız Özcan'a rahmetle…

ÖNSÖZ

Tarih boyunca açlık, sürgün, kan, gözyaşı, kavga, terör ve savaş gibi durumlarla karşı karşıya kalan insanoğlu, belki de günümüzde en zor ve çaresiz zamanlarından birisini yaşamakta ve hatta birbirinin acısını paylaşmak veya birbirine destek olmak açısından insani özellikleri test edilmektedir. Dolayısıyla, siyasi ve askeri amaçlar bir tarafa bırakıldığında söz konusu olumsuzlukları tetikleyen en önemli unsurlardan birinin din veya dini kimliklerle ilgili yanlış ve eksik anlamaların veya önyargıların olduğunu, dolayısıyla kimi zaman insanlar arasındaki çatışmaların din üzerinden yürütüldüğünü söylemek mümkün hale gelmektedir. Bu noktada insanların aynı ev, mahalle, köy, ilçe, şehir ve ülkede veya kısaca aynı dünyada barışçıl bir şekilde yaşamalarını sağlamak için birbirlerini anlamalarına veya anlamaya gayret göstermelerine ihtiyaç duyulduğu aşikardır. Din, çok boyutlu/yönlü bir varlık olan insanın önemli bir boyutunu/yönünü oluşturduğuna göre, dindarın dini inancını anlamak ve bunun sonucunda ona saygı ve hoşgörüyle yaklaşmak barışçıl toplumlar inşa etmek adına önemli bir görev haline gelmektedir. Bu görevin Din Fenomenolojisi'ne ait olduğunu söyleyen Ninian Smart, dindarın dini inancını anlamanın en güzel yolunun yine Din Fenomenolojisi olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Din Fenomenolojisi'nde anlamaya teşebbüs edilen dindarın inancına yönelik önyargıların paranteze/askıya alınması ve onun bakış açısına yönelik empatik bir odaklanma söz konusudur. Öyle ki Smart, Din Fenomenolojisi'nin bu özelliğini Amerika yerlilerine ait olan "B*ir kişiyi onun ayakkabısıyla/çarığıyla bir mil yürümeden asla yargılama.*" sözüyle özetlemeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda Smart, spesifik konular üzerinde yoğunlaşarak muazzam şekilde ufuklar açıcı

görüşler ortaya koymak yerine, bütün dinleri ve dindarları incelemeye ve onların inançları üzerine analiz yapmaya yardımcı bir harita ve pusula sunmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde Din Fenomenolojisi'ni daha ulaşılabilir hale getirmek için sade ve anlaşılır kavramlar ve yöntemler ortaya koyma çabasındadır.

Türkiye'de din bilimcileri ve özellikle Hikmet Tanyu geleneğini takip eden dinler tarihçileri arasında Din Fenomenolojisi'ne yönelik önemli çalışmalar ve atıflar yapılmakta ve ulaşılan seviye ve tartışma ortamının istenilen düzeye doğru ilerlediği kabul edilmektedir. Bu doğrultuda özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde Dinler Tarihi alanında önemli bir otorite olarak kabul edilen Smart'ın Din Fenomenolojisi anlayışı üzerine yapılacak akademik bir çalışmanın söz konusu ilerleyişe yönelik acizane bir katkı sağlayacağı görüşünden hareketle, bu çalışmada Smart'ın fenomenoloji anlayışı fenomenolojinin temel ilkesi olan tarafsızlık çerçevesinde ve temel yöntemi olan paranteze alma yöntemi kulanılarak ortaya konulmaya gayret edilmektedir.

Bu noktada çalışmanın ortaya çıkmasında önemli katkılar sunan Prof. Dr. Durmuş ARIK, Prof. Dr Mustafa ÜNAL, Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU, Prof. Dr. Osman AYDINLI ve Prof. Dr. Ali Osman KURT'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçteki destekleri ve teşvikleri nedeniyle aileme, eşime ve sevinç kaynağım kızlarım Zümra ile Hilal'e sonsuz şükranlarımı sunarım. Nihayetinde çalışmanın okurlarla buluşmasını sağlayan İz Yayıncılık ailesine de müteşekkirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7
GİRİŞ 13

BİRİNCİ BÖLÜM
DİN FENOMENOLOJİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Din Fenomenolojisinin Ortaya Çıkışı 16
İlk Dönem Din Fenomenologları 28
Klasik Dönem Din Fenomenologları 35
Çağdaş Dönem Din Fenomenologları 52
Dinin Özünü (Nesnesini) İfade Etmek İçin
Kullanılan Bazı Temel Kavramlar 65
Din Fenomenolojisinin Temel Özellikleri 85
Din Fenomenolojisi ile Felsefi Fenomenoloji Arasındaki İlişki 95
Din Fenomenolojisinin Bilimsel
Konumuyla İlgili Değerlendirmeler 103
Din Fenomenolojisine Yönelik Temel Eleştiriler 112

İKİNCİ BÖLÜM
NINIAN SMART VE DİN ANLAYIŞI:
DİNİ TANIMLAMA VE FENOMENOLOJİK UYGULAMA

N. Smart'ın Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri 123
Genel Olarak Dini Araştırmaların Anlamı ve Özellikleri 134
N. Smart'a Göre Dini Araştırmaların Anlamı,
Özellikleri ve İlkeleri 143
Bilimsel Olması 148
Teolojiyi İncelenmesi Gereken Bir Fenomen Olarak Ele Alması 150
Disiplinlerarası (Çok Metotlu) Olması 152
Kültürlerarası Olması 159

Açık Uçlu Bir İnceleme Alanına Sahip Olması....163
Diğer Bazı Özellikler....166
Dini Tanımlama Problemi 169
Dini Tanımlama Yaklaşımları....177
N. Smart'ın Aile Benzerliği Kavramını Kullanarak
Dini Tanımlaması....188
N. Smart'ın Yedi Boyutlu Din Modeli.... 196
Ritüel ve Pratik Boyut 208
Tecrübi ve Duygusal Boyut.... 220
Hikayesel ve Mitolojik Boyut 233
Doktrinel ve Felsefi Boyut 243
Ahlaki (Etik) ve Yasal (Hukuki) Boyut.... 255
Sosyal ve Organizasyonel Boyut.... 266
Materyal ve Sanatsal Boyut 286
N. Smart'a Göre Din ve Seküler Dünya Görüşleri İlişkisi.... 292
Smart'ın Yedi Boyutlu Din Modelini Seküler
Dünya Görüşlerine Uygulaması 295
Ulusalcılık.... 296
Marksizm.... 300
N. Smart'ın Yedi Boyutlu Din Modelinin
Diğer Disiplinlerle İlişkisi.... 302
N. Smart'ın İzinde Ortaya Çıkan Boyutsal Modeller 305
Frank Whaling'in Sekiz Boyutlu Din Modeli.... 306
Bryan Rennie'nin Altı Boyutlu Din Modeli....316
N. Smart'ın Yedi Boyutlu Din Modeline
Yönelik Değerlendirmeler.... 323

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
NİNİAN SMART'IN DİN FENOMENOLOJİSİ:
YÖNTEM VE ELEŞTİRİLER

N. Smart'a Göre Din Fenomenolojisinin Anlamı ve Görevi.... 349
N. Smart'a Göre Din Fenomenolojisinin Başlıca Özellikleri 357
Düşünsel Olması....359
Değer Yargısız Olması 362
Anlamaya Önem Vermesi.... 366

N. Smart'ın Din Fenomenolojisinde
Kullandığı Başlıca Yöntemler....373
Metodolojik Agnostisizm....373
Odak Kavramı....379
Anlamlı Epoche 386
Bilgili Empati....398
N. Smart'ın Kullandığı Din Fenomenolojisi Çeşitleri....406
Tasvirci Din Fenomenolojisi 406
Tipolojik Din Fenomenolojisi....410
Diyalektik Din Fenomenolojisi....417
N. Smart'ın Din Fenomenologlarına Yönelik Eleştirileri....423
Rudolf Otto'ya Yönelik Eleştirileri....423
Gerardus van der Leeuw'e Yönelik Eleştirileri....428
Joachim Wach'a Yönelik Eleştirileri....434
Mircea Eliade'a Yönelik Eleştirileri....438
Wilfred Cantwell Smith'e Yönelik Eleştirileri....447
N. Smart'ın Din Fenomenolojisine Yönelik Değerlendirmeler....451

SONUÇ....481
KAYNAKLAR....493